

Marek Chojnacki

„Sekularyzacja” czy wielość struktur sensu? Pojęcie ograniczonych struktur znaczenia Alfreda Schutza a pytanie o racjonalność religijną

Max Weber i Peter Berger: pytanie o racjonalność religii i o jej miejsce w społeczeństwie

Poweberowska tradycja socjologii religii kryje niewykorzystane dotąd możliwości interpretacji pojęcia sekularyzacji. Możliwości te są na tyle zaskakujące, że mogą skłonić do postawienia pytania, czy użycie tego pojęcia w dotychczasowej refleksji na temat religii i społeczeństwa nie jest w pewnym sensie nieporozumieniem. Dobrym przykładem tego rodzaju reinterpretacji jest artykuł Catherine Colliot-Thélène o odczarowaniu i racjonalizacji u Maxa Webera¹. Odnosząc się do późnych tekstów Webera na temat socjologii religii, powstałych po książce *Etyka protestancka a duch kapitalizmu*, twierdzi ona, iż nieuzasadnione jest umieszczanie tych analiz w kontekście interpretacji teorii sekularyzacji. Autorka twierdzi, że ów kontekst, w którym zakłada się że zasadnicza różnica pomiędzy światem nowoczesnym i przednowoczesnym polega na emancypacji spod przemożnego wpływu religii na konstytuowanie się społeczeństwa, nie pasuje do analiz Webera, gdyż zakładają one, iż religia pełni w społeczeństwie kluczową rolę, stanowiąc w nim jedyne źródło sensu². Colliot-Thélène podaje przykład zainspirowanej myślą Webera książki Petera Bergera *Święty baldachim*³, gdzie

¹ C. Colliot-Thélène, „Rationalisation et désenchantement du monde: problèmes d’interprétation de la sociologie des religions de Max Weber”, *Archives de sciences sociales des religions* 89(1995), s. 61-81.

² Ibid., s. 73.

³ P.L. Berger, *The Sacred Canopy. Elements of a Sociological Theory of Religion*, New York 1969; przekład polski P.L. Berger, *Święty baldachim. Elementy socjologicznej teorii religii*, przeł. Włodzimierz Kurdziel, Kraków: Zakład Wydawniczy Nomos, 2005.

termin „sekularyzacja” oznacza sytuację, w której religia zostaje wrzucona w rynek komercyjnego współzawodnictwa, pozbawiona właściwej sobie mocy nadawania społeczeństwu powszechnie obowiązujących znaczeń i sensów, przez co społeczeństwo powraca do pierwotnego stanu chaosu i anonii⁴.

Sformułowana przez Bergera diagnoza utraty sensu wskutek postępującego procesu sekularyzacji jest rzeczywiście druzgocąca:

Świat, tak jak był on definiowany przez daną instytucję religijną, był *światem* [...]. Wyjście poza świat definiowany religijnie było krokiem w chaotyczną ciemność, w anomię, być może także w obłąd⁵.

Parafrazując Durkheima, można by powiedzieć, że wobec tak zupełnego bezsensu jedynym wyjściem, jakie zostaje uczestnikom życia społecznego, jest popełnić samobójstwo. Paradoksalnie – nawet bez wnikliwej analizy – można by też dodać, że współczesne teologie sekularyzacji, z którymi Berger w swej książce polemizuje, takie jak wizja bezreligijnego chrześcijaństwa Dietricha Bonhoeffera czy „Miasto świeckie” Harveya Coxa⁶, podejmowały *implicite* ten sam wysiłek takiego przedstawiania religii, w którym jawiła się ona jako jedyne źródło sensu w społeczeństwach przednowoczesnych, odrzucone w procesie emancypacji zapoczątkowanym przez Oświecenie⁷. Wątpliwość podniesiona przez Colliot-Thélène sprowadza się do pytania, czy takie rozumienie roli i dziejów religii zgadza się z poglądami na religię zawartymi w socjologiczno-historycznych analizach Maxa Webera, inspirowanych, jak się wydaje, Petera Bergera.

Jeśli analizy *Etyki protestanckiej* dotyczyły przede wszystkim związków pomiędzy zmianami zachodzącymi w chrześcijaństwie, pojętym jako dziedzina stosunkowo niezależna, a początkami kapitalizmu, to w późniejszych studiach Webera nad religią dostrzec można przesunięcie zainteresowań ku ogólniejszemu ujęciu relacji pomiędzy dyna-

⁴ C. Colliot-Thélène, op. cit., s. 74.

⁵ P.L. Berger, *Święty baldachim*, op. cit., s. 182; por. P.L. Berger, *The Sacred Canopy*, op. cit., s. 135.

⁶ P.L. Berger, *Święty baldachim*, op. cit., s. 147 n., 203 n.

⁷ Por. np. koncepcję autonomii świata i człowieka prezentowaną przez Bonhoeffera w liście do Eberharda Bethge z 16 lipca 1944 r., w: D. Bonhoeffer, *Letters and Papers from Prison*, ed. by E. Bethge, London 1971, s. 359-361; por. też kreowaną przez Coxa opozycję pomiędzy religijną społecznością plemienną i miastem świeckim w: H. Cox, *The Secular City. Secularization and Urbanization in Theological Perspective*, New York 1990, s. 9-11, 230.